

PEDAGOGIKOS INSTITUTAS

UGDYMO PROBLEMOS

IV (XXXI)

Mokslo darbai

Vilnius 1998

UDK 37.01

Ug 01

Redakcinė kolegija:

Pirmininkė

habil. dr. *Meilė Lukšienė*

Nariai:

prof. habil. dr. *Bronislovas Bitinas*, Vilniaus pedagoginis universitetas

prof. Ph. D. *Vytautas J. Černius*, Temple universitetas, Filadelfija, JAV

dr. *Pranas Dereškevičius*, Pedagogikos institutas

doc. dr. *Pranas Gudynas*, Pedagogikos institutas

prof. habil. dr. *Aloyzas Gudavičius*, Šiaulių universitetas

dr. *Žibartas Jackūnas*, LRS Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pirmininkas

prof. habil. dr. *Edmundas Lekevičius*, Vilniaus universitetas

prof. habil. dr. *Valdas Pruskus*, Gedimino technikos universitetas

doc. dr. *Algirdas Zabulionis*, Vilniaus universitetas / Egzaminų centras

ISSN 1392-3889

© Pedagogikos institutas, 1998

© Sudarymas, Pranas Dereškevičius,
1998

PEDAGOGIKOS INSTITUTAS IR REFORMOS IDĖJOS. ISTORINIS ŽVILGSNIS

Meilė Lukšienė*

Pedagogikos institutas

Ieškant Pedagogikos instituto darbuose Lietuvos švietimo reformos idėjų, matyt, reikėtų išsamiau aptarti tris svarbius aspektus:

- Pedagogikos instituto kūrimosi aplinkybės,
- pedagoginių tyrimų erdvę,
- toje erdvėje brandintas reformos idėjas.

Instituto kūrimosi aplinkybės

Kai buvo puoselėjama mintis tokį institutą kurti, aš buvau nuo jos visai toli – dirbau literatūros istorijos, literatūrologijos srity. Buvome artimi draugai su Alfonsu Guču, jo šeima. Iš jo žinojau, kad esama ketinimų kurti pedagogikos institutą, kuris būtų naujų ugdymo idėjų židiny. Po Stalino mirties prasidėjęs ryškesnis tam tikro atlydžio laikotarpis praėjo, institutas dar nebuvo įsteigtas. Apie 1958-uosius vėlei varžtai ėmė stiprėti, pasidarė ankšta visur kiekvienai bent kiek laisvesnei minčiai. Panašiu laiku, kai vyko garsioji Universiteto Lietuvių literatūros katedros byla, iš Vilniaus pedagoginio instituto vadovų tarpo su dideliu triukšmu išmestas Jonas Laužikas. 1957-1959 metų “katedros byla” – pretekstas “valyti” universitetą, iš ten išmesta visas būrelis žmonių, tarp jų ir aš. 1959 m. atleistas ir iš partijos pašalintas universiteto rektorius J. Bulavas.

---

* © Pedagogikos institutas, 1998

Adresas: Meilė Lukšienė, habil. dr. (socialiniai mokslai)

Pedagogikos institutas, M. Katkaus 44, LT-2600 Vilnius, Lietuva

Tarybų Sąjunga susirūpina stiprinti savo ideologiją švietime per pedagogikos mokslą, steigdama Sąjungoje pedagogikos mokslinio tyrimo institutus. 1958 m. toks institutas įsteigtas ir Lietuvoje. Formaliai imant tai sutapo su seniai čia puoselėta idėja dėl instituto įkūrimo.

Idėjai gimstant, direktoriumi būti galvojo J. Laužikas. Bet naujoje situacijoje juo tapo A. Gučas ir iš karto priglaudė J. Laužiką. Jie abu praktiškai kūrė institutą.

Į institutą patekau 1959 m., kai jis jau buvo įkurtas, bet dar gyveno formavimosi stadiją. Išmestos iš universiteto manęs nebuvo kur dėti, tai A. Gučas, gavęs iš reikiamų instancijų sutikimą, ir priglaudė.

Pats institutas buvo nedidelė įstaigėlė, iš čia nebuvo matyti jokių perspektyvų nei daryti karjerą, nei išgarsėti, nei įsiteikti. Dėl to į institutą galėjo ateiti žmonių, kurie iš tikrųjų ne visai tiko kitur. Abiejų – ir A. Gučo, ir J. Laužiko – pozicijos, atrodo, buvo panašios. Abu jie buvo tos pačios pasaulėžiūros – socialdemokratiškos, į tokius bolševikai žiūrėjo kreiškai. Aš nežinau subtilybių, kaip buvo priiminėjami žmonės, kiek ir su kuo tartasi, bet jų požiūris buvo svarbus.

Kitas dalykas – jų abiejų pozicija to meto visuomenėje. Ją irgi reikėtų suprasti. Kai J. Laužikas buvo triukšmingai išmestas iš Pedagoginio instituto, kai jau net nebuvo minčių apie galimybę direktoriauti, jis buvo pritrenktas žmogus ir, norėdamas toliau dirbti, būti, turėjo gerokai susigūžti.

A. Gučas buvo gerokai santūresnio charakterio nei J. Laužikas. Beje, pastarasis nepriklausomos Lietuvos laikais dažnai būdavo kategoriškų politinių pozicijų, už jas yra nukentėjęs. Tarybiniu laikotarpiu tokie poelgiai buvo tiesiog pavojingi, ir jis turėjo daug ką savyje užgniaužti. O A. Gučas visą laiką liko gana santūrus – ir jo veiksmai, ir formuluotės būdavo labai pasvertos, tačiau jis niekur nepažeisdavo savo didžiosios pasaulėžiūrinės linijos.

Ir man A. Gučas dažnai patardavo, kaip sudėlioti tam tikras formuluotes, – apdailinti, sušvelninti, kad mintis liktų ta

pati, o forma nežeistų oficialiosios linijos. Šitai jis mokėjo meistriškai!

Susirinko į institutą visokių. Pirmas dalykas – kuriant mokslinį institutą rūpėjo priimti mokslinių sugebėjimų turinčių žmonių. Tai rūpėjo abiem steigėjams. Ypač A. Gučas būdavo pastabus kritinio mąstymo pradams. Tačiau buvo aplinkybių, dėl kurių tikėtis surinkti itin originalių protų, naujovių ieškančių protų buvo maža vilčių. Pirmiausia – materialinės sąlygos institute nebuvo palankios. Be to, pati pedagogikos idėjinė pozicija tuo metu buvo tokia, kad daugelis žmonių į ją žiūrėjo skeptiškai. Pedagogika buvo viena iš sričių, labiausiai pajungtų būtent oficialiam autoritariniam, žmogų niveliuojančiam veiksmui. Tada nepriklausomo charakterio, savarankiškai mąstantys jaunuoliai vengdavo stoti į pedagogiką. Žinoma, pasitaikydavo ir išimčių.

Mano akimis žiūrint, atėjusius žmones būtų galima apibūdinti pagal tam tikras tendencijas. Buvo žmonių, kurių ideologinė pozicija vidujai nesutapo su oficialiąja, ir jiems atrodė, kad čia, institute, bus tam tikra erdvė, kurioje galės laisviau kvėpuoti. Kiek man teko susidurti, tai Antanas Moccus, Alma Gudonytė, Stasė Dzenuškaitė, Marija Barkauskaitė, Aldona Kačerauskienė, Teresė Bukauskienė, Alma Stasiulevičiūtė, Elena Marcelionienė, Apolonija Paurienė, Vytautas Januškevičius...

Dalis mokslinių aspiracijų turinčių žmonių, tik bepradedančių, ieškojo erdvės moksliniam darbui. Tai Zita Alaunienė, Leonas Jovaiša, Pranas Dereškevičius, Laima Jakubauskienė ir kiti.

Buvo ir vienas kitas įsitikinęs marksistas. Aišku, buvo ir neturinčių jokio nugarkaulio, menkai tesugebančių dirbti ir net “prižiūrinių” kitus.

Taigi susiformavo pasaulėžiūrinis ir visuomeninių bei tautinių išpareigojimų požiūriu margas žmonių ratas. Buvo grupė nukentėjusių ir susigūžusių, bet besistengiančių savęs neprarasti. Buvo dalis žmonių, kurie užčiaupė tuos išpareigojimus, stengėsi ieškoti tokių neutralių temų, kad tik jos nė

iš tolo nesusilietų su opiais nacionaliniais arba esminiais žmogaus sampratos klausimais.

Kūrimosi laikotarpiu, o ir pirmąjį darbo dešimtmetį, dar ir antrojo pradžią, varžtai buvo suveržti, galvą iškišti buvo pavojinga – ir ji turėjo nukentėti, ir institutas.

Oficialiojoje tarybinėje pedagogikoje buvo keletas ryškių tabu. Griežtai pasmerkta Vakaruose išplėtota pedologija, t.y. mokslas apie vaiką. Vadinas, draudžiama kelti vaiko asmenybės savaiminį kūrimąsi ir raidą į pirmą pedagoginio proceso planą.

Kitas tabu – visapusiški žmogaus psichologiniai tyrinėjimai. Tokie tyrinėjimai atveria kelius į kitus žmogaus aspektus, kitus požiūrius į žmogaus santykius, kitus vertinimo būdus, nei leidžia marksistinė žmogaus ir visuomenės samprata. 1956 m. Vilniaus pedagoginiame institute panaikinama Psichologijos katedra. Universitete lieka bendra Pedagogikos ir psichologijos katedra. Atskira Psichologijos katedra Vilniaus universitete įkuriamą tik 1971 m. A. Gučo diplomatiškai, oficialiai, kad nekliūtų, apsiribota inžinerinės psichologijos rėmais, t.y. darbo psichologijos tyrimais.

Dar vienas karas – prieš bet kurį alternatyvų marksistiniam požiūrį į socialinį-kultūrinį pedagoginio proceso kontekstą. Dėl to bet kurie visuomeniniai klausimai marksistinėje psichologijoje imami tikrai kolektyvo imperatyvo požiūriu: kaip asmuo turi prisitaikyti, kuria kryptimi socializuotis, kad pritaipytų prie kolektyvo, kuris turi vadovautis vienintele marksistine ideologija.

Šią sritį varžtai buvo labiausiai priveržę, ir temos, kurios bent šiek tiek aiškiau, laisviau pajudintų asmens ir visuomenės santyki, buvo neįmanomos.

Ketvirtasis tabu – “nemarksistinis požiūris” į pedagogikos istoriją, iš tikrųjų į visa, kas prieštarauja imperinėms nacionalistinėms rusų tendencijoms, “vyresniojo brolio” prestižui. Šis barjeras kirto tiek daug pedagogikos istorijos temų, kad jos arba minimaliai siaurėjo, arba visai buvo neliečiamos. Net politinė istorija galėjo pasakyti kažką

daugiau nei kultūros istorija. Antai kiek buvo didelių konfliktų dėl Vilniaus universiteto 450 metų minėjimo... Mat ir jis kenkė imperijos prestižui. Arba 1773 m. Edukacinė komisija, negali būti tokios, nes tuo metu Rusijoje nieko panašaus nebuvo!

Tokios aplinkybės, tokie tabu lėmė ir instituto tyrimų erdvę. Savaimė aišku, kad didelės panoraminės temos yra pavojingos. Jos, kaip besisuktum, atveria daug klausimų. Geriausias yra smulkutės, konkrečios, nuo konteksto izoliuotos. Beje, nuo tada ir prasidėjo tasai nykus pedagogikos mokslo bruožas apsiriboti mažute, siaurute, izoliuota tema, atseit tik tai yra moksliška, atskirti ją nuo konteksto – socialinio, kultūrinio – ir net nuo psichologinės žmogaus visumos. Šita linkme dirbti visas institutas ir ėmėsi. Tik paskiros temos buvo kiek platesnės. Klostėsi paradoksali situacija: susitelkus nagrinėti pedagoginį procesą, jį tobulinti, atsisakoma svarstyti apie jo tikslą, prasmę (juk tai ribotas nuolankios, nepriklausomai mąstyti neturinčios asmenybės modelis!), tarsi jų ir nebūtų. Taip tyrinėtojas pakliūva į uždara ratą.

Bet... Institute buvo Jonas Laužikas, pritariantis Vakarų Europos suformuluotai idėjai, jog vaiko asmenybė, individualybė pedagoginiame procese yra reikšminga. Savo veikalų "Švietimo integracijos pagrindai", kurį jis parašė 1942 m., o jo pagrindu 1943 m. parengė habilitacinį darbą (beje, autorius jį užrakino į stalčių, niekada jo neminėjo, išspausdintas po mirties 1993 m.), šią idėją buvo išplėtojęs dar giliau nei iki 1940 m. Jis čia peržengė pozityvistinės metodologijos rėmus, susisiekiama su euristinės krypties – W. Diltey, D. J. Kerschensteinerio ir kitų – idėjomis, vadinamąja kultūros pedagogika. Šalia prigimties, žmogaus brendimas sąlygojamas ne vien artimiausios jo aplinkos, šeimos, mokyklos, bet ir viso tautos įdirbio, kaip J. Laužikas vadina, kultūros lobių; ir atvirkščiai – žmogus bręsdamas veikia kultūrą. Tai yra viena iš pagrindinių veikalo tezių.

J. Laužikas, po “mušimo” atsidūręs tokioj siauroj ir tvankioj atmosferoj, uždaro savyje dalį savo tyrimo ir mąstymo lauko, kurį buvo pateikęs minėtame veikale, bet kelti ir plėtoti asmens autonominio brendimo idėją neatsisako. Ir dar nereikėtų pamiršti itin svarbaus momento: rašydamas, vadovaudamas, kalbėdamas jis dažnai pateikia Vakaruose subrandintų minčių, įleisdamas “šviežio oro”.

Jo didžiaja tema tampa mokymo diferencijavimas ir individualizavimas. Jis organizuoja plačius tyrimus, daugybė instituto žmonių dirba tai temai. Vadovaudamas jai, J. Laužikas veikia visą mokslininkų kartą, kuri auga tuo metu. Tai ir J. Vaitkevičius, V. Rajeckas, L. Jovaiša, ir kiti. Bet šie tyrimai neapima sociokultūrinio veiksnio. Kai J. Laužikas sudarė brigadą mokymo proceso diferencijavimui ir individualizavimui tirti, turbūt neatsitiktinai neįtraukiama nei istorija, nei literatūra. Tėra tikslieji mokslai ir kalba – sritys, kurios neliestų sociokultūrinio ir nacionalinio aspekto.

Pedagogikos istorijos tematika pačioje instituto darbo pradžioje kaip ir neegzistavo. Aš atėjau iš literatūros istorijos. Pagrindinė mano tema universitete buvo XIX a. pirmosios pusės lietuvių literatūra bendrame kultūros kontekste. Institutą atėjusi aš tegalėjau imtis pedagogikos istorijos, kuri tiesiogiai liestų sociokultūrinę pedagogikos erdvę, iš darbų man pažįstamą sritį. Tuo metu pasitaikė gera išorinė proga: Maskva pradėjo savo pedagogikos istorijos tyrimus sąjunginiu mastu. Mūsų instituto taip pat buvo paprašyta įsitraukti. Aišku, pedagogikos istorijos pastatas tada turėjo būti pastatytas imperijai sustiprinti. Bet tai buvo proga plėsti Lietuvos pedagogikos istorijos tyrimą legaliai, Maskvos “palaimintiems”. Taigi tada ir prasideda intensyvūs Lietuvos pedagogikos istorijos tyrimai, buriama grupė žmonių – ne tik iš instituto, kviečiama ir iš šalies, ir brėžiami tos istorijos apmatai. Tyrimai tęsėsi keletą dešimtmečių. Platėjo tematika. Įsitraukė A. Gučas, J. Laužikas, J. Vaitkevičius, aš, vėliau – T. Bukauskienė, iš šalies – A. Endzinas, M. Ročka, M. Karčiauskienė, P. Kulikauskienė, I. Lukšaitė ir kt. Pedagogikos insti-

tuto pastangomis ir jo iniciatyva buvo užmegzti kontaktai su Baltijos šalimis – Estija, Latvija. Vyko ne vien tyrimai Lietuvoje, bet rezultatais dalijomės su latviais, estais; buvo rengiamos konferencijos, rengiami bukletai, leidinukai. Nepaisant to, kad temos paprastai buvo siauros, buvo rengiami didesni apibendrinimai, kilo ir bendrųjų klausimų, atsirado Pabaltijo pedagogikos istorikų ir kultūros žmonių saitų, klostėsi tam tikra atvirai neišsakoma priešiška imperiniams tikslams nuostata. Iš konferencijų ji vis labiau aiškėjo. Jos vykdavo paeiliui Rygoje, Taline, Vilniuje. Vilniuje, esant švietimo ministrui A. Rimkui, buvo uždrausta ir tas konferencijas rengti, ir jose dalyvauti. Tuometinis instituto direktorius J. Vaitkevičius vos išliko direktoriumi.

Aiškus dalykas: per istoriją eina žmogaus sampratos klausimas istorijoje, įvairių epochų žmogaus samprata, ir juo arčiau į mūsų laikus, juo pavojingiau marksistinei pozicijai. Visai neliečiamas nepriklausomos Lietuvos laikotarpis. Tai – tabu. Jei rašoma, tai faktus tegalima tendencingai interpretuoti. Dideli keblumai ir su XIX a. antrąja puse, apskritai visas nacionalinio judėjimo laikotarpis – pavojingas, suvaržytas.

Mano pasirinktas laikas – XVIII a. pabaiga, XIX a. pirmoji pusė, kur šalia nacionalinio atgimimo linijos eina ir pedagoginio proceso atsinaujinimas. Edukacinė komisija ne tik aiškiai pabrėžė lenkų nacionalinę idėją, bet kartu žadino apskritai nacionalinę idėją. Iš tikrųjų ten yra demokratinio švietimo idėjos užuomazgos, tik Edukacinė komisija tokius švietimo principus taiko visų pirma bajorams. Tačiau tyrinėjant atsiskleidžia viena pagrindinė tezė: Lietuvos kultūros raida, žmogaus laisvėjimas ir tautos laisvėjimas yra glaudžiai susijęs su demokratijos raida, konservatyviosios jėgos dažniausiai atlieka slopinantį vaidmenį. Ir tos jėgos – tai ne vien išorinės, bet ir vidinės. Žinoma, jos kartais istoriniame procese provokuoja priešingybę – laisvėjimą.

Savo istoriniuose tyrinėjimuose norėjau visų pirma pasakyti: būtinos tam tikros demokratijos sąlygos ir nacionalinei kultūrai augti, ir politiniam nepriklausomumui atsi-

rasti, ir laisvai asmenybei formuotis. Ta mintis dar gerokai prislopinta gausių smulkmenų pirmojoje knygoje – XIX a. pirmosios pusės Lietuvos pedagogikos istorijoje. Antrojoje knygoje – apie demokratinį ugdymą – siekta šią idėją ryškinti stambiu planu.

Kai darbas buvo baigtas, laikas jau buvo toli pažengęs. Bet kai jis buvo svarstomas apie 1976 metus mūsų instituto sektoriuje, kuriam vadovavo J. Laužikas, mano didžiai nuostabai buvo pasakyta: darbas negali būti spausdinamas dėl to, kad jis liečia ne pedagogiką. Šiandienine kalba būtų galima pasakyti: pedagoginis procesas aptariamas ne pirmuoju vieninteliu planu, o kartu su lygiaverčiu jam nagrinėjamas jo socialinis-kultūrinis, žinoma, kartu ir politinis kontekstas. Darbas buvo padėtas į stalčių. Išspausdintas jis tik šiek tiek besikeičiant politinei situacijai, 1985 metais, pasikeitus instituto direktoriui – direktoriaujant B. Dobrovolskiui. Neabejoju, kad prie to darbo išleidimo daug prisidėjo instituto vice-direktorius A. Mockus ir partinės organizacijos sekretorė A. Gudonytė.

Kaip idėjos brendo

Instituto darbuose dabartinės reformos idėjų ištakų neabejotina, yra daug.

Pirmiausia – pažymėtina nepriklausomos, savarankiškos asmenybės raidos akcentavimo ir tyrinėjimo linkmė, teigusi pedagoginio psichologinio poveikio sąlygotumą. Tai veda į pagrindinį mūsų reformos teiginį, jog vaikas ugdomi atskleidžiant jo prigimtines galias ir sudarant sąlygas joms kūrybiškai plėtotis. Be daugelio “kamerinio” pobūdžio šios krypties darbų, nemažai tyrimų, ypač darželinukų ugdymo klausimais, leido instituto Priešmokyklinio auklėjimo A. Poškienės vadovaujamo sektoriaus pastangomis pakelti visos Lietuvos darželius į aukštesnį lygmenį. Reformai prasidėjus, dauguma žmonių, kurie šia linkme buvo dirbę ir iš tikrųjų nemažai nuveikę, nedvejodami prisidėjo prie reformos idėjų tolesnės plėtotės.

Antroji linkmė – istorinė, įtvirtinusi pedagogikos kaip integruoto sociokultūros bei nacionalinio vieneto sampratą, tvirtinančią, kad negali būti atsietai kalbama apie žmogaus brandą be jo kultūrinio, socialinio, tautinio politinio brendimo ir t.t. Tai – demokratijos linija. Prie antrosios linkmės savo nuostatomis ir veikimu prisidėjo didelis instituto lituanistų būrys, dažniausiai atėjęs iš universiteto (A. Mockus, A. Gudonytė, E. Savickaitė, V. Plentaitė, Z. Alaunienė, B. Dobrovolskis, T. Bukauskienė, E. Marcelionienė, L. Tupikienė, R. Norkevičienė ir kt.). Jų tyrinėjimus ir darbus neišvengiamai žymėjo (žinoma, buvo ir mažų išimčių) rūpestis nacionalinės kultūros plėtote bei likimu. O tai tvirtino pozityvų instituto įnašą į bendrąją mūsų nacionalinės kultūros raidą, kas tiesiog syja ir su didžiuoju mūsų posūkiu paskutiniame XX a. dešimtmetyje.

Tuo laikotarpiu, kai prasideda atlydis ir yra imperijos pastatas, pasidaro aišku, kad laikas brandintas idėjas realizuoti, laikas kalbėti garsiai, pateikti ne atskirus jų fragmentus, o sujungti į vieną didelę problemą – kitokios, nacionalinės švietimo sistemos problemą. Kas ypatingai svarbu? Integruotą mąstymo sampratą ne visi Pedagogikos instituto darbuotojai tuo metu suvokė ir priėmė. Daugelis, kad ir pripažino savarankią asmenybės raidą, antrojo segmento, sociokultūrinio, svarbos arba nesuvokė, arba vien deklaravo.

Jeigu rūpėtų konkretūs instituto žmonės, ryškiausi reformos pradžios idėjų generuotojai, pirmiausia išskirčiau Laimutės Tupikienės vaidmenį. Literatė, puiki organizatorė 1976 m. atėjusi iš literatūros į pedagogiką, bet anaiptol neužsisklendusi nei literatūroje, nei pedagogikoje, o gebėjusi žiūrėti plačiau, buvo vienas iš tų žmonių, kuri reformos idėją labai sparčiai puoselėjo ir plėtojo.

Nepaprastai daug reikšmės švietimo reformai pajudėti turėjo psichologai. Ir esantys mūsų institute, ir anksčiau jame dirbę, ir iš šalies: Apolonija Poškienė, Violeta Jonynienė, Rimvydas Augis, Antanas Valantinas, Gintaras Chomentaus-

kas, Violeta Rimkevičienė, Giedrė Butkienė, Jolanta Rimkutė ir kt.

Sakyčiau, kad vėlei veikė netiesiogė Alfonso Gučo asmenybės įtaka. Nuo 1971 m. jo sukurta Universiteto Psichologijos katedra iš karto užėmė poziciją, visiškai nepriimtina Tarybų Sąjungoje. Tiesa, ji nieko nedeklaravo, o tyliai dirbo. Neoficialiai pageidauta, kad visi psichologiją studijuojantys išmoktų svetimą kalbą. Buvo rūpinamasi naujausia literatūra. Svarbus buvo ir paties A. Gučo darbas "Psichologijos raida Lietuvoje", išleistas 1968 m. Apie katedrą iškart pasklido geras gandas, jaunimas į ją veržėsi. Jaunimas, manau, jautė, kad ten alsuojama kur kas laisviau nei kitose katedrose. A. Gučas tyliai tą laikotarpį vedė, ir kai atėjo reformos laikas, daug psichologų talkino iš esmės tvarkant daugybę pedagogikos klausimų, nes jie buvo pasiruošę kritiškai, kūrybiškai mąstyti, o ne trepsėti uždarame rate ir gromuliuoti seniai žinomas tiesas. Tuo tarpu Pedagogikos katedra šituo laikotarpiu nepajėgė reformos idėjų paremti.

Toks instituto indėlis palyginti su visų mūsų institutų ir aukštųjų mokyklų darbu per tą okupacijos laikotarpį. Institute telkėsi galbūt neišvaizdūs žmonės, gal jie iš tikrųjų didelių atradimų nepadarė, bet koncentravosi tam tikra kryptis, neoficialiai, bet vis dėlto globojama ir iš dalies puoselėjama, ir buvo paruošta tam tikra dirva. Kai pradėjome kurti koncepciją, vėlei atsivėrė tie patys ryšiai su Baltijos šalimis: žinojome, ką veikia jie. Be to, jau buvome patys viduje išnagrinėję ir permastę asmenybės, vaiko brendimo, raidos būdą, per pedagogikos istoriją supratę, kad pedagogika yra viena iš tautos mentaliteto ir mąstymo išraiškų.

Svarbu būtų neužmiršti dar vieno dalyko. Instituto mokslinio darbo barai – tai viena. Antra – administravimas, nuostatų, nuotaikų sudarymas, aplinkos kūrimas. Instituto administracijai sekdavosi kurti paprastus, demokratiškus, žmoniškus santykius. Nei graužimo, nei žmonių mėtymo, jei kur "ne taip nukrypta", nebuvo (kas nuolatos kartodavosi kituose instituteuose, įstaigose). Tai visų administratorių didelis

nuopelnas. Ypatingai išskirčiau A. Mockų ir A. Gudonytę. A. Mockus 1959 m. atėjo į vicedirektorius. Literatas. Puikiai matė pagrindinės mūsų idėjos, kuri šiandien gyva, gaires. A. Gudonytė – mokslinė sekretorė. Viena – jie abu puikiai jautė pedagoginio proceso ir nacionalinės kultūros tarpusavio priklausomybę. Kita – gindavo žmones, kurie per daug “prasikišdavo”, nuo bet kokių išskylančių pavojų. Be to, jie abu ir sunkiais laikais susikalbėdavo su instituto direktoriais V. Rajecku, J. Vaitkevičiumi, kad ir jų pozicija būtų ginti “prasikišančius”. Kai mane ir J. Laužiką norėta iš instituto išvaryti, V. Rajeckas yra apgynęs.

Ir jei šis institutas iki deokupacijos metų gyveno palyginti ramų kūrybinį laikotarpį, juolab galėjo brandinti tokias idėjas, tai iš dalies to stabilumo, kurį sukurdavo administratoriai, dėka.

Toks vaizdas iš bendrų bruožų man susidaro apie Pedagogikos instituto nueitą kelią iki 1989 metų. Paskutinis dešimtmetis būtų vertas atskiros išsamios analizės.

Gauta 1998 m. spalio 15 d.

Pritarta 1998 m. spalio 20 d.